

Kėdainių frontas 1919 m. sausio–vasario mėnesiais

1918 m. lapkričio revoliucija Vokietijoje suteikė realų pagrindą lietuvių viltims atkurti nepriklausomą valstybę. Tačiau iki gyvo kaulo lietuviams įkyrėjusios vokiečių kariuomenės susilpnėjimu ketino pasinaudoti ne tik jų okupuotos tautos. Apie pasaulinę revoliuciją svajoję Rusijos bolševikai šioje situacijoje taip pat išvelgė istorinį šansą. Revoliucinės karo tarybos vadas Levas Trockis pareiškė, kad Lietuva, kaip ir kitos kaimyninės šalys, taps jungiamąja grandimi tarp Sovietų Rusijos ir būsimosios sovietinės Vokietijos. Rusijos pilietiniame kare tebekariaujančiai Raudonajai armijai nurodyta žygiuoti į vakarus.

Lapkričio 15 d. iš Rusijos bolševikų karinių pajėgų Vakarų gynybos rajono ir kairiojo Šiaurės fronto flango 7-osios armijos – Vakarų, Pskovo ir Vitebsko divizijų – buvo sudaryta Vakarų armija. Savo veiklą ji turėjo pradėti nuo Pirmojo pasaulinio karo metu Vokietijos armijos okupuotų teritorijų užėmimo¹. 1918 m. lapkričio 18 d. vokiečiai pradėjo trauktis frontu, kuris ėjo į rytus nuo dabartinės Lietuvos–Baltarusijos sienos.

1918 m. gruodžio 29 d. Šiaurės fronto vadas Dmitrijus Nadiožnas (*Дмитрий Надежный*)², siekdamas suvienyti Šiaurės ir Vakarų frontų karinius veiksmus, nustatė liniją nuo Bologojės šiaurėje iki Palangos. Lietuvos pusėje nuo Dvinsko (dab. Daugpilis) ji buvo Panevėžio–Radviliškio–Šiaulių–Palangos ruože. Lietuvoje pradėjo veiksmus dar viena armija – 7-oji. Jos kairiajam flangui buvo įsakyta pulti Mintaujos–Panevėžio kryptimi³: sausio 5 d. ji užėmė Vilnių, 9 d. – Panevėžį ir Ukmergę, nuo šių punktų slinko į šiaurę, vakarus ir pietvakarius.

1919 m. sausio 6 d. Vakarų armijos vadovybės direktyva ką tik sukurtai sovietinei Latvijos armijai buvo nurodyta pulti Šiaulių–Panevėžio kryptimi. Dešinysis Vakarų armijos flangas turėjo užimti Šiaulių–Radviliškio ir Kėdainių–Jonavos geležinkelio linijas. Iš Vilniaus turėjo būti vykdoma žvalgyba Kauno ir Alytaus kryptimis, užmezgant ryšius su vokiečių kareiviais ir jų tarybomis, išsiaiškinant galimybes užimti šiuos miestus artimiausiu metu. Armijų veikimo zonos buvo paskirstytos taip, kad Kėdainiai ir Jonava (Ukmergės kryptis) buvo Vakarų armijos rajone⁴.

Lietuvos krašto apsaugos ministerija ėmėsi skubių veiksmų. Naujųjų 1919 m. išvakarėse į Kėdainius atsiųstas karininkas Juozas Šarauskas. Jis buvo vienas iš devynių, turėjusių

raudonarmiečių dar neužimtuose miestuose organizuoti lokalius karinius dalinius. J. Šarausko dispozicijoje buvo dar Kauno bei Ukmergės kreizai⁵, kuriuose jis turėjo verbuoti šauktinius. Atvykstantys savoriai su savimi privalėjo turėti gerus batus, šiltų drabužių, baltinių pamainą bei maisto penkioms dienoms⁶. Padedamas Kėdainių apskrities viršininko Prano Morkaus ir apskrities komiteto narių, būsimasis Kėdainių srities apsaugos būrio vadas perėmė iš vokiečių apniokotas kareivines išdaužytais langais, virtuvę, malkas ir kitą mantą.

Lietuvos kariuomenė organizavosi gana sunkiai. Kartu būrėsi ir apskrities komitetas bei milicija – daugiausia iš rusų armijoje tarnavusių vyrų. Milicija neturėjo instrukcijų, patyrimo, nemokėjo dirbti. Buvo mažai susisiekimo priemonių. Apskrityje per valsčių atstovus buvo išplatinti šapirografuoti atsišaukimai, raginantys jaunimą stoti į savanorių būrius. Per porą savaitių į J. Šarausko būrį įstojo apie 30 savanorių⁷.

Paskubomis kuriamas dalinys buvo silpnai kariškai pasirengęs ir beveik beginklis. Todėl J. Šarauskas savo padėjėją, laikinai einantį pareigas savanorį viršilą Vincą Vainauską (vėliau atsargos vyresnįjį leitenantą) ir savanorį Antaną Bukauską 1919 m. sausio 11 d. nusiuntė į Kauną su raportu apie padėtį ir prašymu atsiųsti ginklų⁸ bei amunicijos („nors 50 šautuvų, apie 150 rankinių granatų bei 50 kariškių kepurų“⁹). Pažymėtina, kad Krašto apsaugos ministerijos štabas tuo metu visiškai neįvertino Rusijos kariuomenės grėsmės Kėdainių fronto ruože ir liepė J. Šarauskui pasilikti savo dispozicijoje nedidelį savanorių būrį, o kitus siųsti į Kauną¹⁰.

Pasiuntiniams tuščiomis grįžus iš Kauno, įvykiai Kėdainiuose įgavo pagreitį. Sausio 12 d. Pskovo divizijai buvo įsakyta iš Utenos judėti Vilkmargės ir Raseinių kryptimis. Sausio 13 d. į Kėdairius netikėtai įžengė maždaug šimtas Panevėžio srities apsaugos būrio savanorių. Sausio 14 d. Šėtoje pastebėti bolševikų žvalgai. Kitą dieną miestelis ir jo apylinkės jau buvo užimtos rusų pajėgų 2-ojo lietuvių šaulių pulko karių. Sausio 15 d. iš jų štabo gautas komisaro Jono Bikelio pasirašytas ir Šėtos klebono kunigo Jurgio Tilvyčio¹¹ patvirtintas raštas, kuriuo pareikalauta tuoj išformuoti „besiorganizuojančias baltagvardiečių dalis“, o ginklus ir turtą perduoti Raudonajai armijai¹². Tą pačią dieną šalia Kėdainių įvyko ir pirmasis savanorių susidūrimas su raudonarmiečiais. Iš Šėtos grįžtančius raitus žvalgus ties Koliupės kaimu užklupo didesnis raitų bolševikų žvalgų būrys ir lietuviai buvo priversti bėgti. Savanoris Jurgis Kiaunis, buvęs Kaplių kaimo mokytojas, buvo sukapotas kardu. Jis tapo pirmuoju sužeistu Lietuvos kariuomenės savanoriu¹³ (1 pav.).

Gandai, telefono ryšio su Kaunu stoka ir gana prastas abiejų kariaujančių pajėgų žvalgybinis darbas¹⁴ šioje fronto atkarpoje lėmė kuriozinį faktą – tiek lietuvių, tiek raudonarmiečių pajėgos nusprendė atsitraukti dar toliau nuo Kėdainių.

Lietuvių daliniai mieste tuo metu neįtūtė gyventojų paramos. Matydami priešišškai nusiteikusių gyventojų suaktyvėjimą, inspiruotą gandų, esą į Kėdairius traukia didelės bolševikų pajėgos, savoriai nusprendė palikti miestą. Sausio 16 d. 1 val.¹⁵ nakties miesto įgula kairiuoju Nevėžio krantu atsitraukė į maždaug už 10 km nuo Kėdainių esantį Kruopių kaimą. Pastarasis

1 pav. Patriarchas Jonas Basanavičius (centre) su karo invalidais Karo muziejuje Kaune. Kairėje sėdi dviejų Vyčio Kryžių kavalierius Jonas Karutis, dešinėje – Lietuvos karo invalidas Antanas Sereika, centre stovi pirmasis kautynėse sužeistas Lietuvos kariuomenės savanoris Jurgis Kiaunis. 1922 m. liepos mėn. *Vyties ženklas*, 1924, nr. 1.

buvo kiek toliau nuo vieškelio, viršutinėje Nevėžio terasoje. Iš dešinės supama Pašilių miško, iš kairės – Barupės upės, vietovė buvo strategiškai patogioje vietoje, jei grėstų užpuolimas.

Raudonarmiečių pajėgos, lietuvių liudininkų teigimu, patikėjusios gandais apie priešų karių gausą¹⁶, o gal ir dėl kitų priežasčių tuo pačiu metu taip pat atsitraukė iš Šėtos į Ukmergės pusę. Galima daryti prielaidą, kad atsitraukimo priežastys buvo kelios. Lokaliame lygyje Šėtos apylinkėse stovėjęs Rusijos pulkas delsė, nes galbūt bijojo miesto prieigose buvusio vokiečių dalinio bei nesugebėjo išsiaiškinti „baltųjų“ pajėgų. Regioniniame Vakarų armijos puolimo lygmenyje Kėdainių užėmimas nebuvo pirmaeilis uždavinys. Tuo periodu rusų karių remiami revoliucionieriai išvaikė lietuvių savivaldybes Baisogaloje ir Grinkiškyje, Žemaičių bataliono šarvuotas traukinys žvalgybiniais tikslais buvo prasibrovęs iki Dotnuvos geležinkelio stoties. Tai reiškė, kad lietuvių pajėgoms Kėdainiuose gali būti smogta iš užnugario. Apskritį bolševikai supo lanku nuo rytų iki šiaurės vakarų. Pasiėmę savivaldybės išdą ir svarbesnius dokumentus, iš miesto paskui savanorius pasitraukė ir daugelis lietuvių valdininkų.

Lietuviai Kruopiuose, Juozo Mikoliūno tvirtinimu, išbuvo iki sausio 22–23 d.¹⁷ Per tą

laiką iš Kauno du kartus atsiųsti vežimai su ginklais ir amunicija. Pirmą kartą ginklų savanoriai gavo naktį atsitraukdami iš Kėdainių (30 šautuvų, 600 šovinių ir 10 rankinių granatų). Po 3–4 dienų gauta antra siunta su ginklais ir ekipiruote, kurią karinė vadovybė davė po to, kai pas juos atvyko vienas iš karininkų ir išdėstė esamą situaciją fronte¹⁸. Tikriausiai tuo metu Krašto apsaugos ministerijoje šiek tiek pasikeitė ankstesnis nusiteikimas „prisitraukti“ Šiaurės ir Vakarų fronto linijas prie Kauno.

Netrukus į Šėtą grįžo ir raudonarmiečiai. Ten jų pajėgas tuo metu sudarė apie 400–500 kareivių, pusė baterijos su dviem dviejų colių pabūklais ir 6–8 kulkosvaidžiai. Iš Šėtos vakarų kryptimi pradėti periodiškai siuntinėti žvalgybiniai junginiai. Žvalgų grupės tapo didesnės ir aktyvesnės, buvo suaktyvinta ir šnipinėjimo veikla – rinkta smulki informacija apie lietuvių pajėgas ir pozicijas¹⁹.

Vasario 1 d. vėl įvyko susidūrimas su bolševikais. Septyni Panevėžio apsaugos būrio savanoriai buvo nusiųsti į Arvistavos dvarą (dabar Aristavos kaimas – 7 km į rytus nuo Kėdainių) rekvizuoti pašaro. Kraunant šieną į vežimus, juos netikėtai užklupo didelis bolševikų žvalgų būrys. Šešis suimtus savanorius bolševikai nugabeno į Šėtą²⁰.

Siekiant išvengti netikėtų apskrities centro puldinėjimų, nuo vasario 2 d. Koliupėje ir Aukštuosiuose Kapliuose buvo išstatytos užtvartos.

Maždaug per dekadą, iki vasario 6 d., raudonarmiečių pajėgos Šėtoje padvigubėjo. Jie turėjo apie 1000–1200 karių, 18 kulkosvaidžių, apie 100 žvalgų būrį ir 2 pabūklus. Apie lietuvių pajėgų didėjimą dėl labai prastai tvarkytos abiejų savanorių dalinių (ypač panevėžiečių) apskaitos neįmanoma pateikti objektyvių duomenų. Kiek tvarkingiau dalinio žurnalą pildė kėdainiečiai, tačiau žinios ten itin fragmentiškos, o jose užfiksuotos datos prieštarauja įvykių dalyvių prisiminimuose pateikiamai chronologijai²¹.

Pirmąją vasario savaitę Kėdainių apskrities šiaurės rytų pakraštyje vykęs rusų dalinių judėjimas koncentruojant Vakarų armijos pajėgas reiškė, kad planuojamas Kėdainių šturmas ir fronto perlaužimas. Vasario 7–8 dienomis jie pabandė įsiveržti į saksų savanorių ginamą Jonavą ir pralaužti lietuvių savanorių užtvartas prieš Kėdainius. Ofenzyva buvo nesėkminga ir raudonieji turėjo atsitraukti²².

Vasario 8 d. Rusijos kariniai daliniai iš Šėtos pradėjo Kėdainių puolimą. Pirmiausia jie palaužė savanorių užtvartas pasipriešinimą Koliupės kaime²³ ir traukė Kėdainių link. Kol užtvarta priešinosi bolševikams, buvo sutvarkyti, sugrupuoti ir išvesti į kautynių lauką visi Kėdainiuose buvę savanoriai. Pirmieji į kautynių lauką išbėgo apie 80 Panevėžio srities apsaugos karių, vedamų karininkų Kazio Dragunevičiaus ir J. Mikoliūno. Netrukus iš Arvistavos dvare stovinčio baterijos dalinio pradėjo veikti bolševikų artilerija.

Panevėžiečiai, išsiskleidę į grandinę nuo Šėtos gatvės į kairę (J. Mikoliūno) ir į dešinę (K. Dragunevičiaus), užėmė Koliupę. Tačiau pamatęs kaimą iš flangų supantį priešą, kairysis būrys iš Koliupės atsitraukė ant tolimesnės kalvos ir ėmė šaudyti, bandydamas jį sulaikyti.

Raudonarmiečiai, užėmę Koliupės kaimą, grandine išsiskleidė pamiškėje, esančioje į šiaurę nuo Eigulių kaimo ir, atidengę smarkią kulkosvaidžių bei šautuvų ugnį, slinko pirmyn. Matydami, kad šioje pozicijoje sumušti grandinę ir užimti Kėdainių negali, pradėjo supti miestą iš pietų pusės²⁴.

Raudonųjų veržimasis šiame rajone tikriausiai buvo prognozuojamas, nes greitai į pagalbą atėjo Kėdainių srities apsaugos būrio atsarga, vadovaujama paties J. Šarausko. Išsiskleidusi į grandinę, ji užėmė pietinį Kėdainių miesto pakraštį. Bolševikai Eigulių kaimą jau buvo užėmę. Prasidėjo kautynės.

Netrukus iš Šilainėlių kaimo atskubėjo ir Povilo Lukšio vadovaujamas būrys, buvęs atskiroje lauko sargyboje. Grandinė padidėjo iki 40 žmonių, bet jėgos buvo nelygios, nes visiškai neturėta sunkiųjų ginklų. Raudonarmiečiai, dengiami Eigulių kaime veikiančio kulkosvaidžio ugnies, perėjo į ataką Šėtos gatvės priemiesčio link. Vis dėlto lietuviai, įsitvirtinę priemiesčio kiemuose, šautuvų ugnimi sugebėjo atmušti lygiu lauku puolantį priešą²⁵.

Apie 12 val. J. Šarauskas iš Kėdainių dvaro rūmų telefonu pranešė kariuomenės štabui apie susidariusią padėtį ir paprašė pagalbos. Suteikti pagalbą atsisakyta. Padėtis buvo kritinė, nes rusai ėmė dominuoti ne tik savo skaičiumi, bet ir karine technika. Tačiau tuo metu karo veiksmų arenoje pasirodė vokiečių pajėgos. Du vokiečių artilerijos baterijos pabūklai pastatyti šiauriniame Kėdainių dvaro rūmų pakraštyje, tuometinėje kryžkelėje Surviliškis–Vilainiai (dabar Liepų alėjos pradžia) ir atidengė ugnį į Vilainių miško priedangoje šiaurinėje Koliupės kaimo dalyje pasislėpusį bolševikų rezervą²⁶. Netikėtai iš miesto pusės atskrieję artilerijos sviediniai sukėlė priešų paniką ir rezervas pradėjo netvarkingai trauktis. Kiek susilpnėjus priešų ugniai, lietuviai užėmė Koliupę. Į pagalbą atėjo vokiečių pėstininkai, prisijungę prie tos pačios linijos priešais Koliupę, bei dar vienas jų kulkosvaidis, kuris buvo pastatytas rytiniame šio kaimo pakraštyje, išstūmus iš ten bolševikus²⁷ (2 pav.).

Rusijos pajėgos, matydamos, kad nei iš rytų, nei iš šiaurės vakarų pusės Kėdainių užimti nepavyksta, pabandė į juos įsiveržti per pietinę dalį. Maždaug kuopa karių pradėjo slinkti Obelies upės pakrantėmis²⁸, tikriausiai tikėdamasi pasiekti Kėdainių–Babtų vieškelį ir taip apsupti Šėtos gatvės rajone gynyboje įsitvirtinusių kėdainiečių dalinio savanorius. Kaip papildomas tikslas galėjo būti ir siekis perkirsti telefono liniją Kėdainiai–Kaunas, taip paliekant miesto gynėjus be ryšio su centru.

Matydamas, kad priešas juda į pietus, J. Šarauskas jiems užkirsti kelią nusiuntė devynių karių būrį, vadovaujamą P. Lukšio. Puikiai orientuodamasis vietovėje, būrys sugebėjo greitai užbėgti priešui už akių: Paobelio dvaro rajone užėmęs tinkamą poziciją, sulaukė gerokai didesnę slenkančią grandinę ir privertė ją atsitraukti į Eigulių kaimą. P. Lukšio būrio savanoriai, slapstydamiesi už aukštų Obelies krantų, apėjo priešus iš užnugario, apmėtė rankinėmis granatomis ir atidengė šautuvų ugnį. Raudonarmiečiai, atsidūrę tarp Šėtos gatvėje įsitvirtinusių savanorių ir staiga atsiradusios ugnies iš užnugario, iš kaimo pasitraukė. Po kurio

2 pav. Kėdainių srities apsaugos būrys po kautynių su Raudonąja armija. Centre sėdi Juozas Šarauskas. 1919 m. *LCVA*.

laiko atsišaudydami jie pasitraukė dar tolyn į Juodkiškio mišką, piečiau Juodkiškio dvaro (dabar chemijos kombinato „Lifosa“ prieigos). Pasinaudojusi prieš sumišimu, Kėdainių priemiestyje buvusi grandinė tuojau užėmė Eigulius ir perėmė iniciatyvą apšaudydama besitraukiantį priešą²⁹.

Rusų ataka buvo sulaikyta, tačiau jie vis dar buvo netoli ir galėjo, ištyrę realų lietuvių karių skaičių, persigrupavę vėl pulti miestą. Apie padėtį J. Šarauskas telefonu vėl pranešė štabui. Netrukus pasirodė 2 ar 3 vokiečių bombonešiai, tačiau iš pradžių jie ėmė mėtyti bombas ant Eigulių kaimo, nežinodami, kad jis jau užimtas lietuvių. Iš duotų ženklų suprato, kad tai sąjungininkai, lakūnai nuskrido tolyn, bombarduoti Juodiškio miško, į kurį iš Eigulių buvo pasitraukę bolševikai³⁰.

Po artilerijos, pėstininkų ir aviacijos kontrpuolimų raudonarmiečiai miesto daugiau atakuoti nebesiryžo, apsiriboję šautuvų ir kulkosvaidžių ugnimi. Naktį jie nutraukė ugnį. Vakare krovininiais automobiliais³¹ atvyko vokiečių kulkosvaidininkų pastiprinimas. Sąjungininkų dalinių vadai aptarė bendrą ateinančios dienos kovų planą. Tik po pirmųjų kautynių ir pirmųjų aukų (nuo lietuviškų karinių dalinių organizavimosi Panevėžio–Kėdainių regione praėjus

3 pav. Monumentas žuvusiems už Lietuvos laisvę Kėdainių karių kapinėse. Už jo – P. Lukšio kapas. 1938 m. K. Daugėlos nuotr. *Kėdainių krašto muziejaus fondai*.

beveik 1,5 mėn.) Kėdainių apskrityje dislokuoti lietuvių ir vokiečių kariniai daliniai užmezgė glaudesnius ryšius ir ėmė bendradarbiauti kovos veiksmų metu.

Naktį Rusijos pajėgos taktiniais sumetimais atsitraukė Arvistavos ir Apytalaukio dvarų kryptimis, bateriją iš Šėtos išvežė į Siesikus³². Išsiaiškinti priešų pozicijų naktį buvo išsiųsti sąjungininkų žvalgybos ekipažai. Vienam iš jų paklydus ir papuolus į pasalą, žuvo būrininkas P. Lukšys. Jis tapo pirmuoju kovos lauke žuvusiu savanoriu³³ (3, 4 pav.).

Ryte raudonieji nedelsdami atnaujino Kėdainių puolimą įvairiomis kryptimis. Tačiau šį kartą, remiami apie 50 saksų savanorių ir kelių kulkosvaidžių, lietuviai atrėmė atakas ir perėjo į kontrpuolimą. Visą dieną užsitęsusiame kautynėse jų grandinės, kulkosvaidžių ugnies padedamos, slinko Šėtos link. Apie 14 val. Apytalaukio–Koliupės linijoje buvo suduotas smūgis raudonarmiečių dešiniajam sparnui, ir šis pradėjo netvarkingai trauktis. Naktį bolševikai apleido visas dar turėtas pozicijas ir atsitraukė į Šėtą³⁴.

Vasario 11 d. Panevėžio ir Kėdainių sričių apsaugos būriai, padedami 40 vokiečių su 3 kulkosvaidžiais, apie 11–12 val. išžygiavo Šėtos miestelio link. 14 val. pasiekę Žemuosius Kaplius, čia paskirstė puolamąsias jėgas į 3 grupes. Dešiniajai vadovavo panevėziečių dalinio vadas Jonas Variakojis ir vokiečių leitenantas Franzas. Remiama vokiečių kulkosvaidžio, grupė

4 pav. Paminklas P. Lukšiui jo žuvimo vietoje Taučiūnų kaime. A. Naruševičiaus fotomontažas. XX a. ketvirtasis deš. *Kėdainių krašto muziejaus fondai.*

turėjo pulti per Pakščius iš pietų, užkirsdama priešui galimo atsitraukimo kelią. Vidurinė grupė, vedama K. Dragunevičiaus, su vokiečiais turėjo pulti Kėdainių–Šėtos plentu ir įsiveržti į Šėtą iš vakarų. Kairioji grupė, vedama J. Mikoliūno, per Žemuosius Kaplius, Narbutiškius ir Petraičius turėjo pasiekti miestelį iš šiaurės vakarų pusės. Du vokiečių pabūklai ir kulkosvaidis buvo pastatyti Žemųjų Kaplių pakraštyje. 15 val., po trumpo artilerijos apšaudymo, visi būriai ėmėsi vykdyti užduotis³⁵.

Karinė operacija atlikta sėkmingai, sumušti raudonarmiečiai atsitraukė Ukmergės link, palikdami nukautuosius, sužeistuosius ir amuniciją.

Per Šėtos puolimą miestelyje buvo dvi lietuvių šaulių pulko kuopos – apie 200 kareivių³⁶. Nors jie buvo gerai įsitvirtinę, didelio pranašumo, turėto dar prieš savaitę aktyvaus Kėdainių puldinėjimo pradžioje, kai jų pajėgos buvo iki 10 kartų gausesnės ir turėjo 5 kartus daugiau kulkosvaidžių, jau nebuvo. Galbūt bolševikai, patyrę nesėkmę puolant Kėdainius, nusprendė jų daugiau nebepulti ir pagrindines jėgas permesti į kitas fronto vietas. Atsitraukimui jie turėjo visą laisvą dieną. Tuo pat metu jie veržėsi ir Jiezno–Prienu kryptimi, siekdami užimti Alytų. Vasario 12 d. vakare didelėmis pajėgomis jie pradėjo ten veržtis ir iš kitos pusės, Švobiškių kryptimi³⁷. Iš agento raudonarmiečių štabe buvo žinoma, kad nepavykus Kėdainių puolimui ir lietuvių kariuomenei juos stumiant tolyn, šie neketino atkakliau priešintis ir planavo trauktis

per Vilnių Smolensko pusėn³⁸. Nors apie būsimą Šėtos šturmą žinojo visi lietuvių ir tikriausiai vokiečių kareiviai, prastokas bolševikų žvalgybos ir operatyvinės informacijos rinkimo darbas nestebina, tad palikta Šėtos įgula galėjo ir nelaukti tokio ryžtingo puolimo.

Šis mūšis taktiniu požiūriu nustūmė fronto liniją nuo Kėdainių, o lietuvių kariams buvo reikšmingas ir psichologiškai. Visgi 1919 m. balandžio pirmomis dienomis po raudonarmiečių ofensyvos lietuvių daliniai turėjo palikti Šėtą ir kuriam laikui vėl atsitraukti iki Kėdainių.

VAIDAS BANYS
Kėdainiai Regional Museum

The Kėdainiai Front in January-February, 1919

Summary

On the 15th November, 1918 the Western Army was formed from the Russian Bolshevik military forces Western Defense District and 7 armies of the left North Front Fleet – Western, Pskov and Vitebsk divisions. Its activity had to start by the occupation of the territories, which had been occupied by the German Army during the World War I. Soon it invaded Lithuania, gradually moving to north and south. The Lithuanian Ministry of National Defense took urgent actions. On the 31st December, 1918 the officer Juozas Šarauskas was sent to Kėdainiai, who had to organize the guard unit in Kėdainiai and to recruit conscripts. On the 13th January, 1919 approximately one hundred volunteers from the Panevėžys Defense Corp arrived in Kėdainiai, headed by Jonas Variakojis, who had been retired from Panevėžys. These forces formed a cordon in the north-eastern part of Kėdainiai, which had to prevent the Soviet Russian military units concentrated in the town Šėta (Vilkmergė district) to move to south and west directions. On the 8th of February Russian troops tried to occupy Kėdainiai with large forces, pushing Lithuanian volunteers – Kėdainiai defenders – to the eastern suburbs. Kėdainiai and Panevėžys units equipped only with light firearms appeared in critical position. At that moment German troops came to their rescue. After using their heavy military equipment they together with Lithuanians were able to push the Russian Red Army from the city. During the rest of several days the united Lithuanian and German forces pushed the Russians out of Kėdainiai surroundings and even occupied their military base in Šėta.

- ¹ Raporte pažymima, kad „raudonarmiečiai su vokiečiais sutaria. Vokiečių laisvanoriai prieš ateisiant bolševikams pašaudė ir traukiasi“; žr. Raportas Generaliniam štabui, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – *LCVA*), f. 929, ap. 3, b. 25, l. 108; Taip pat: [Bolševikų], Apskričio komitetui vokiečių valdžia, nežiūrint reikalavimų, ginklų nedavė. [...], Vienok tuojau po to bolševikams išdavė 200 šautuvų. [...], Vietos bolševikai vokiečių palaikomi faktinai valdo Kaišėdorus“, 1919 01 19 Lietuvos spaudos biuro pranešimas, ten pat, l. 114.
- ² Nuo 1919 m. vasario 19 d. – Vakarų fronto vadas; žr. Дмитрий Николаевич Надёжный [interaktyvus], [žr. 2017 04 09], prieiga per internetą: http://www.hrono.ru/biograf/bio_n/nadezhnyi.php.
- ³ 1918 12 29 Приказ армиям фронта о задачах и районах действий армий и групп войск, *Директивы командования фронтов Красной Армии (1917–1922 гг.)*. Сборник документов в 4-х томах, т. 1: ноябрь 1917 г. – март 1919 г., Москва, 1971, с. 492.
- ⁴ 1919 01 06 Директива Главного командования командованию Западной Армии [...], ten pat, p. 186.
- ⁵ Okupacinės vokiečių valdžios sudaryti teritoriniai administraciniai vienetai.
- ⁶ Instrukcija savanoriams šaukti, *Vyriausybės žinios*, 1918, nr. 1, p. 3.
- ⁷ J. Šarauskas, Pirmosios kautynės, *Savanoris 1918–1920: Lietuvos kariuomenės savanorių kūrėjų knyga*, red. S. Butkus, Kaunas, 1929, p. 99–100.
- ⁸ 1919 01 13 Įsakymas Kėdainių srities apsaugos būriui, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 12, l. 20.
- ⁹ 1919 01 13 Kėdainių srities apsaugos viršininko raštas [...], ten pat, f. 384, ap. 3, b. 151, l. 3.
- ¹⁰ Ten pat.
- ¹¹ Jurgis Tilvytis-Žalvarnis – kunigas, poetas, švietėjas, redaktorius, 1916–1927 m. Šėtos bažnyčios rektorius.
- ¹² J. Variakojis, *4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas*, New York, 1965, p. 22.
- ¹³ J. Kiaunis, Iš mokytojų į savanorius, *Savanorių žygiai: Nepriklausomybės karų atsiminimai*, red. P. Ruseckas, t. 1, Kaunas, 1937, p. 71–78.
- ¹⁴ J. Šarauskas apgailėstavo, kad „neturint pakankamai ginklų, negalima taip pat buvo pasiųsti bent kiek didesnę ginkluotą būrelį sužinoti apie priešo veiksmus“; žr. J. Šarauskas, min. veik., p. 102.
- ¹⁵ Ten pat, p. 102.
- ¹⁶ J. Mikoliūnas, Kovos dėl Kėdainių, *Savanorių žygiai...*, p. 92.
- ¹⁷ Šaltinių duomenys apie šį faktą labai prieštaringi.
- ¹⁸ J. Kiaunis, min. veik., p. 74; J. Šarauskas, min. veik., p. 102.
- ¹⁹ „Vakar vasario 5 dieną vakare Kėdainiuose suimti rusų žvalgiai 3 žydai špionai, pas kuriuos rasta užrašomos knygos, kur [nužymėtas], planas Kėdainių ir jų apylinkių su nurodymais smulkiausiai kur, kame ir kiek yra mūsų kariuomenės, kur sargybos, kur štabas ir [abelnovi – bendrai], smulkiausiai apie mūsų kariuomenę žinios. Žydai rytoj bus teisiami karo lauko teismu.“ žr.: 1919 01 06 Žinios iš Kėdainių fronto, (pranešimas telefonu), *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 35, l. 7.
- ²⁰ 4-to pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulko istorijos konspektas už 1919, ten pat, b. 103, l. 5.
- ²¹ Kėdainių Komendanto žinios nr. 5846 31/VIII, b. nr. 9, ten pat, b. 4.
- ²² P. Jakštas, Saksų savanorių dalys Lietuvoje 1919 m., *Karo archyvas*, t. 6, Kaunas, 1935, p. 188.
- ²³ J. Šarauskas rašo apie priešą prasiveržimą pro Kaplių užtvartą, tačiau tuo galima suabejoti, nes ši vietovė tolokai nuo Kėdainių; žr.: J. Šarauskas, min. veik., p. 106.
- ²⁴ Ten pat, p. 107.
- ²⁵ Ten pat.
- ²⁶ Ten pat, p. 108.
- ²⁷ K. Kubilius, Taip pradėjome kovas, *Karo archyvas*, t. 9, 1938, p. 226.
- ²⁸ J. Šarauskas, min. veik., p. 108.
- ²⁹ L. Sakalinis, Mūsų kariuomenės kovos krikšto laukuose, *Karys*, 1939, nr. 6, p. 176; J. Šarauskas, min. veik., p. 109.
- ³⁰ J. Šarauskas, min. veik., p. 109.
- ³¹ Kazio Kubiliaus tvirtinimu, pėstininkų kuopa su keliais kulkosvaidžiais atvyko iš Jonavos; žr.: K. Kubilius, min. veik., p. 226.
- ³² J. Mikoliūnas, min. veik., p. 96.

- ³³ Sav. Miknis, Povilo Lukšio žuvimas (užrašė leit. Janušonis), *Savanorių žygiai...*, p. 103.
- ³⁴ J. Šarauskas, min. veik., p. 110–111; J. Mikoliūnas, min. veik., p. 97.
- ³⁵ J. Variakojis, min. veik., p. 25.
- ³⁶ K. Kubilius, Kaip mes ėmėme Šėtą, *Savanorių žygiai...*, p. 104.
- ³⁷ J. Čaplikas, Pirmi Lietuvos kariuomenės kūrimo žingsniai (1 p. D. L. K. Gedimino pulko istorijos bruožai), *Mūsų žinynas*, 1921, nr. 2, p. 83.
- ³⁸ 1919 03 01 Žinios iš fronto, *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 25, l. 17.